

TĖVŲ DALYVAVIMO IR MOKSLEIVIŲ PROFESINIO APSISPRENDIMO SAVIVEIKSMINGUMO SĄSAJOS

Emilija Pečiulytė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinių technologijų fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas emilijapeciulyte@gmail.com

Dr. Laura Ustinavičiūtė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinių technologijų fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas laurau@mruni.eu

Dr. Natalija Norvilė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinių technologijų fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas natalija@mruni.eu

*Pateikta 2014 m. vasario 12 d.
Parengta spausdinti 2014 m. kovo 23 d.*

doi:10.13165/SD-14-13-1-10

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas baigiamųjų klasių moksleivių profesinio apsisprendimo savi-veiksmingumas bei analizuojamos šio reiškinio sąsajos su moksleivių suvokiamu tėvų elgesiu šio proceso metu. Siekiama atsakyti į šiuos klausimus: ar dėl profesijos apsisprendusių moksleivių

profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas yra didesnis, lyginant su neapsisprendusiais dėl profesijos moksleiviais, ar didėjant tėvų paramai apsisprendžiant dėl profesijos baigiamųjų klasių moksleivių profesinis apsisprendimo saviveiksmingumas didės, ar didėjant tėvų kišimuisi ir neįsitraukimui vaikams renkantis profesiją baigiamųjų klasių moksleivių profesinis apsisprendimo saviveiksmingumas mažės, ar suvokiamas tėvų dalyvavimas renkantis profesiją skiriasi lyginant moksleives ir moksleivius.

Straipsnyje analizuojami 205 tiriamųjų, 11–12 klasių moksleivių, 2013 m. apklausos duomenys. Profesinio apsisprendimo saviveiksmingumui nustatyti buvo taikyta trumpoji Profesinio saviveiksmingumo skalės versija (Betz, Klein, 1996), o tėvų dalyvavimo, vaikui renkantis profesiją, pobūdžiui nustatyti buvo pritaikyta Suvokiamo tėvų elgesio karjeros klausimais (Dietrich, Kracke, 2009) skalė.

Nustatyta, kad moksleivių, apsisprendusių dėl profesijos, profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas yra didesnis, lyginant su neapsisprendusiais, kad didėjant moksleivių suvokiamai tėvų paramai ir kišimuisi didėja baigiamųjų klasių moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas, tuo tarpu mažėjant tėvų įsitraukimui vaikų profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas mažėja bei vaikinai, lyginant su merginomis, suvokia didesnę tėvų neįsitraukimą į jų profesijos pasirinkimą nei merginos.

Reikšminiai žodžiai: profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas, tėvų dalyvavimas: parama, kišimasis, įsitraukimo trūkumas.

Įvadas

Šiuolaikinės karjeros psichologijos atstovai analizuodami profesijos apsisprendimo fenomeną ir su juo susijusius veiksnius daug dėmesio skiria profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo konstruktui (Betz, Hackett, 2006; Betz, Voyten, 1997; Creed, Prideaux, 2001; Garcia ir kt., 2010; Luzzo, 1993). Nustatyta, kad moksleiviai, pasižymintys aukštu profesinio sprendimo saviveiksmingumu, anksčiau nusprendžia, kokią profesiją jie norėtų įgyti (Betz, Voyten, 1997; Creed, Prideaux, 2001), priima pagrįstesnius profesinius apsisprendimus (Luzzo, 1993), yra labiau motyvuoti siekti profesinių tikslų, tęsti pradėtas studijas (Garcia ir kt., 2010; Hackett, Betz, 1981; Nota, Ferrari, Scott, Solberg, Soresi, 2007) bei, atvirkščiai, moksleiviams, kurie savo profesinio apsisprendimo kompetencijas vertina neigiamai, yra būdingas vengimas. Jie stengiasi atidėlioti priimti profesinius pasirinkimus ir apsisprendimus (Garcia ir kt., 2010; Hackett, Betz, 1981; Nota, Ferrari, Scott, Solberg, Soresi, 2007), jaučia nepasitenkinimą, nerimą (Nota ir kt., 2007).

Svarbu pasakyti, kad individualūs ir aplinkos veiksniai yra tarpusavyje susiję, todėl nagrinėjant profesinio apsisprendimo reiškinį individualūs veiksniai negali būti nagrinėjami nepriklausomai nuo aplinkos veiksnių (Lent ir kt., 1999). Nors išorinių veiksnių, kurie yra susiję su profesinio apsisprendimo saviveiksmingumu, yra nemažai, tačiau lig šiol nepagrįstai mažai dėmesio sulaukė tokie profesijos apsisprendimą veikiantys išoriniai faktoriai, kaip tėvų parama, kišimasis, įsitraukimas. Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatai patvirtina tėvų dalyvavimo profesinio apsisprendimo procese svarbą. Nustatyta, kad tėvai ir mokytojai stipriai inicijuoja pradinių klasių moksleivių profesinių lūkesčių atsiradimą (Uzdila, Zujienė, 2007). Pasak B. Pociūtės ir V. Isiūnaitės (2011), nagrinėjant profesinio pasirinkimo sunkumus reikėtų įvertinti baigiamųjų klasių moksleivių dalyvių šeimos, ekonominius, socialinius ir demografinius duomenis.

Nustatyta, kad vyresnių klasių moksleiviai išgyvendami pereinamąjį laikotarpį į suaugystę siekia didesnės nepriklausomybės ir vis labiau atsiriboja nuo tėvų, tačiau rinkdamiesi profesiją jaunuoliai tėvų nuomone pasikliauja labiau nei bendraamžių ar mokytojų (Tynkkynen, Nurmi, Salmela-Aro, 2010). Vis daugiau autorių pripažįsta, kad profesijos pasirinkimas yra moksleivio ir jo tėvų sąveikos rezultatas (Lopez, Andrews, 1987; Dietrich ir kt. 2009; Palos ir kt. 2010). Tėvai tokio amžiaus vaikams yra esminis informacijos, įsitikinimų šaltinis, todėl jie tampa pagrindiniai patarėjais priimant profesinį sprendimą. Nustatyta, kad tėvų įsitraukimas į vaiko mokyklinę veiklą, dedamos pastangos užtikrinti vaiko emocinę gerovę, susidomėjimą profesiniais klausimais ir planais, prognozuoja geresnius pažymius, pozityvesnį vaiko požiūrį į mokymąsi ir profesinę ateitį, geresnius profesinio sprendimo priėmimo išgūdžius (Keller, Whiston, 2008; Kracke, 2002) parental behaviours and peers for occupational exploration was examined in a sample of 192 German ninth graders (80 girls, 112 boys).

Nors tėvų dalyvavimas vaiko akademinėje veikloje yra susijęs su sklandžia vaikų profesine raida, tačiau ne visuomet tėvų dalyvavimas turi teigiamos naudos. Tais atvejais, kai tėvų dalyvavimas yra konstruktyvus, jis padeda vaikui, tačiau, kai tėvai pernelyg kišasi į vaiko profesinę raidą, tai gali labiau pakenkti, nei padėti (Dietrich, Kracke, 2009). Žinoma, esama ir tokių situacijų, kai tėvai nedalyvauja ar nėra įsitraukę į vaiko profesinę raidą (Chope, 2005; Dietrich, Kracke, 2009). J. Dietrichas ir B. Kracke (2009) pasiūlė tėvų dalyvavimo modelį vaikams priimant profesinį sprendimą, kuriame skiriami trys tėvų dalyvavimo būdai: parama (angl. *support*), kišimasis (angl. *interference*) ir įsitraukimo trūkumas (angl. *lackofengagement*).

Tėvų parama apibrėžiama kaip konstruktyvus tėvų dalyvavimas vaikams priimant profesinį sprendimą. Šiuo atveju tėvai vaikams suteikia pasirinkimo laisvę, bet esant poreikiui jiems suteikia paramą (Philips, Blustein, Jobin-Davis, White, 2002). Tėvų parama padeda formuotis vaiko profesinio sprendimo saviveiksmingumui, todėl vaikui lengviau priimti profesinį sprendimą (Garcia ir kt., 2011) ir jis tvirčiau nusprendžia, kokios profesijos norėtų siekti (Constantine ir kt., 2005), bei tai padaro anksčiau nei bendraamžiai, kurių tėvai nėra palaikantys (Hartung, Porfeli, Vondracek, 2005). Nustatyta, kad paaugliai, sulaukiantys paramos iš tėvų, turi didesnius lūkesčius dėl savo ateities ir labiau apgalvotus, sudėtingesnius profesinius planus (McWhirter, Torres, Salgado, Valdez, 2007).

Nors tėvai gali daryti labai pozityvią įtaką vaikų profesinio apsisprendimo laikotarpiu, jie taip pat gali būti ir vienas pagrindinių frustracijos šaltinių. Tai įvyksta, kai tėvai nepritaria tam tikros profesijos pasirinkimui arba siekia primesti savo nuomonę. Toks tėvų kišimasis apibrėžiamas kaip pernelyg didelis tėvų dalyvavimas (angl. *over-involvement*), kuris pasižymi dideliu tėvų noru kontroliuoti vaikų profesijos pasirinkimą (Dietrich, Kracke, 2009). Kišimasis, kitaip nei parama, yra vertinamas kaip neigiamas tėvų dalyvavimo vaikams renkantis profesiją būdas.

Svarbu suprasti, kad tėvų noras kontroliuoti vaiko profesijos pasirinkimą gali kilti ir dėl pernelyg didelio vaiko pasyvumo ar nesugebėjimo pačiam laiku įsitraukti į profesijos pasirinkimą (Kracke, 2009). Šiuo atveju tėvų siekis kontroliuoti vaikų profesinį pasirinkimą gali būti reakcija į vaiko patiriamus sunkumus renkantis profesiją. Tėvai stebi, kaip vaikai sekasi rinktis profesiją, ir pradeda kištis, kai pastebi, jog jų intervencija yra reikalinga.

Manoma, kad pernelyg didelė tėvų kontrolė gali neigiamai veikti mokinių profesinio sprendimo priėmimą. J. Dietrichas su kolegomis (2011) nustatė, kad tėvų kišimasis į vaikų profesinį pasirinkimą siejasi su mažiau sisteminga ir planuota vaikų profesine raida. Jausdami tėvų spaudimą vaikai pradeda mažiau analizuoti kiekvieno pasirinkimo esmę, privalumus ir trūkumus bei to pasirinkimo įgyvendinimą. Vaikai, patiriantys tėvų spaudimą, sunkiai apsi-

stoja ties vienu pasirinkimu. Jiems tampa sunku apibendrinti ir susisteminti apie profesijas surinktą informaciją ir padaryti iš to išvadas, padedančias apsispręsti, kokią profesiją rinktis (Kracke, 2002). Taigi pernelyg didelė kontrolė slopina motyvaciją. Tuo tarpu profesinio pasaulio tyrinėjimas – domėjimasis profesijomis, įvairių galimybių svarstymas – siejamas su vidine motyvacija (Blustein, 1989). Toks tėvų elgesys kaip kišimasis ir kontrolė gali skatinti išorinę motyvaciją. Todėl profesinis pasirinkimas gali tapti ne sąmoningai priimamu sprendimu, o aplinkos diktuojamu žingsniu.

Tėvai gali ne tik aktyviai dalyvauti savo vaikų profesinio apsisprendimo procese, tačiau ir nedalyvauti, kitaip tariant, apskritai neįsitraukti į vaikų profesinio apsisprendimo priėmimą. Tokio nedalyvavimo priežasčių yra keletas. Tėvai gali manyti, kad profesijos pasirinkimas nėra svarbus, reikalaujantis didesnio dėmesio procesas, arba atvirksčiai – pernelyg sudėtingas reiškinys, todėl jie vengia įsitraukti į šią veiklą. Galimos ir kitos priežastys, tačiau svarbu pabrėžti, kad tėvų nedalyvavimas vaikams renkantis profesiją nėra tapatu tėvų paramos nebuvimui. R. Chope (2005) pritarė minčiai, kad paramos nebuvimas turi būti atskiriamas nuo nesužadomėjimo (angl. *disinterest*). Vaikai, kurie yra savarankiški ir nesužaduria su sunkumais priimdami profesinį sprendimą, jų nuomone, sulaukia mažai tėvų paramos. Tačiau tai nereiškia, kad jų tėvai nėra įsitraukę. Tėvai gali stebėti, kaip vaikui sekasi priimti profesinį sprendimą, ir tais atvejais, kai vaikas pats sėkmingai sprendžia profesinio pasirinkimo klausimą, tėvai gali nuspręsti, kad jų pagalba tiesiog nėra reikalinga. Tuo tarpu tėvų nedalyvavimas pasižymi aplaidžiu tėvų požiūriu į vaikų profesijos pasirinkimą (Dietrich, Kracke, 2009).

Nors yra nemažai tyrimų, patvirtinančių tėvų dalyvavimo įtaką vaikų profesijos pasirinkimui (Dahling, Thompson, 2010; Young ir Perrewé, 2000; Garcia, Restubog, Tolentino, Rafferty, 2011), kaip vaikų profesijos pasirinkimą veikia tėvų nedalyvavimas, dar nėra pakankamai ištirta. J. Dietrichas ir B. Kracke'as (2009) buvo pirmieji atkreipę dėmesį į tėvų nedalyvavimo įtaką vaikų profesinei raidai. Šie autoriai nustatė, kad vaikai, kurių tėvai nėra įsitraukę į jų profesinio sprendimo priėmimą, pasižymi didesniu pasyvumu tyrinėjant profesijas. Taip pat nustatyta, kad šie vaikai patiria daugiau problemų priimdami profesinį sprendimą.

Manoma, kad tėvų nedalyvavimas mažina vaikų profesinės raidos pažangą (Dietrich, Kracke, 2009). Tokie vaikai ilgiau nepriima sprendimo ir sunkiau apsisvoja ties vienu pasirinkimu (Mortimer ir kt., 2002). Kiti autoriai (Lim ir Loo, 2003) teigia, kad tėvų nedalyvavimas vaikų profesiniame pasirinkime turi neigiamos įtakos mokinių saviveiksmingumui.

Taip pat nustatyta (Kracke, 2002), kad tėvų nedalyvavimas vaikams priimant profesinį sprendimą gali perduoti vaikams suvokimo modelį, kuris nuvertina profesinio pasirinkimo svarbą. Kitaip tariant, vaikai perima iš tėvų nuostatą, kad profesijos pasirinkimas nereikalauja ypatingo dėmesio.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad tėvų dalyvavimo pobūdis taip pat gali skirtis priklausomai nuo vaiko lyties. Pastebima, kad mergaitės sulaukia didesnės paramos iš tėvų nei berniukai (Dietrich, Kracke, 2009; Kristjánsson, Sigfúsdóttir, 2009; Kim, 2001), o kontroliuoti labiau linkę berniukų profesijos pasirinkimą nei mergaičių (Dietrich, Kracke, 2009; Guay ir kt., 2006). Didesnį tėvų norą kontroliuoti berniukus galima paaiškinti tuo, kad paprastai mergaitės lenkia berniukus akademiniais pasiekimais, be to, jos deda daugiau pastangų su akademinės veikla susijusiomis užduotimis įvykdyti (Legewie, DiPrete, 2012). Tačiau tyrimų rezultatai analizuojant lyčių skirtumus nėra nuoseklūs. Kiti autoriai minėtų lyčių skirtumų nenustatė (Paa, McWhirter, 2000).

Apibendrinant galima teigti, kad tėvų parama yra naudinga mokinių profesinio pasirinkimo metu, vis dėlto nėra aišku, kokią paramą patys moksleiviai suvokia kaip vertingą ir kuri iš jų jiems padeda apsispręsti dėl profesijos.

Taigi šio straipsnio *tikslas* yra išanalizuoti moksleivių suvokiamos tėvų paramos, kišimosi ir neįsitraukimo ir moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo sąsajas, remiantis atliktos baigiamųjų klasių moksleivių apklausos duomenimis. Siekiant užsibrėžto tikslo buvo keliami šie klausimai: ar dėl profesijos apsisprendusių moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas yra aukštesnis nei dėl profesijos neapsisprendusių moksleivių, ar didėjant tėvų paramai apsisprendžiant dėl profesijos baigiamųjų klasių moksleivių profesinis apsisprendimo saviveiksmingumas didės, ar didėjant tėvų kišimuisi ir neįsitraukimui vaikams renkantis profesiją baigiamųjų klasių moksleivių profesinis apsisprendimo saviveiksmingumas mažės, ar suvokiamas tėvų dalyvavimas renkantis profesiją skiriasi tarp lyčių, t. y. mergaitės suvokia gaunančios daugiau tėvų paramos nei berniukai, o berniukai suvokia tėvus kaip labiau juos kontroliuojančius renkantis profesiją nei mergaitės.

Tyrimo *objektas* – 1) moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas, 2) tėvų elgesys karjeros klausimais.

Tyrimo metodologija

Tyrimo duomenys buvo gauti atlikus Vilniaus ir Trakų miestų vidurinių mokyklų baigiamųjų klasių moksleivių apklausą. Tyrimo imtis buvo patogioji.

Tyrimo metodikos. Profesinio apsisprendimo saviveiksmingumui nustatyti buvo taikyta trumpoji lietuviška *Profesinio saviveiksmingumo skalės versija* (Betz, Klein, 1996). Šios skalės vertimą į lietuvių kalbą atliko dr. I. Urbanavičiūtė (Urbanavičiūtė, 2009). Klausimyną sudaro 5 subskalės, matuojančios profesinio apsisprendimo saviveiksmingumą penkiose srityse: *informacijos rinkimo* (atspindi individo gebėjimą rasti informaciją, reikalingą priimant profesinį sprendimą), *planavimo* (atspindi gebėjimą planuoti savo veiksmus, susijusius su profesiniu pasirinkimu), *problemų sprendimo* (vertinamas individo gebėjimas spręsti problemines situacijas), *tikslų nustatymo* (individo gebėjimas išsikelti tikslus, susijusius su profesiniu sprendimu), *savęs vertinimo* (individo gebėjimas tiksliai įvertinti savo polinkius ir charakterio savybes bei aplinkos jam keliamus reikalavimus, kuriuos jis turi atitikti, jei nori siekti pasirinktos profesijos).

Tiriamųjų buvo prašoma įvertinti pateiktus teiginius nuo 1 iki 7 pagal tai, kaip jiems būtų sunku ar lengva atlikti pateiktas užduotis (1 – labai sunku, 7 – labai lengva). Kiekvienos subskalės bendras įvertis buvo apskaičiuojamas sudedant skalę sudarančių teiginių įverčius, taigi didesnis balas reiškia aukštesnį profesinio sprendimo saviveiksmingumą. Patikrinus klausimyno skalių vidinį suderinamumą, buvo gauti geri subskalių Cronbacho alfa koeficientai: informacijos rinkimas = 0,74, planavimas = 0,72, savęs vertinimas = 0,74, problemų sprendimas = 0,65, tikslų nustatymas = 0,77.

Siekiant nustatyti moksleivių suvokiamą jų tėvų dalyvavimą jiems apsisprendžiant dėl profesijos buvo pritaikyta Suvokiamo tėvų elgesio karjeros klausimais (Dietrich, Kracke, 2009) skalė. 2013 metų balandžio mėnesį klausimyno autoriai suteikė leidimą naudoti minėtą priemonę moksliniais tikslais. Buvo atliktas klausimyno atgalinis vertimas ir mokslinis redagavimas.

Klausimyną sudaro 3 skalės: *paramos* (subskalėje pateikiami teiginiai, atspindintys tėvų teikiamą paramą vaikams jų profesinio sprendimo priėmimo metu. Pavyzdžiui, „Mano tėvai skatina mane ieškoti informacijos apie profesijas, kurios mane domina“), *kišimosi* (subskalė orientuota į tėvų kišimąsi ir kontrolę vaikų profesijos pasirinkimo metu. Pavyzdžiui, „Mano tėvai bando atkalbėti mane nuo profesijos, kuri jiems nepatinka“), išitraukimo trūkumo (šioje skalėje pateikiami teiginiai, žymintys tėvų nedalyvavimą vaikams priimančiam profesinį sprendimą. Pavyzdžiui, „Mano tėvai tikrai nesidomi mano profesine ateitimi“). Tiriamųjų buvo prašoma įvertinti teiginius nuo 1 iki 7 pagal tai, kiek jie sutinka su pateiktais teiginiais (1 – „visiškai nesutinku“, 7 – „visiškai sutinku“). Kiekvienos subskalės bendras įvertis buvo apskaičiuojamas sudedant skalę sudarančių teiginių įverčius, didesnis balas reiškia aukštesnį kiekvienos subskalės įvertį.

Patikrinus klausimyno skalių vidinį suderinamumą, buvo gauti geri subskalių Cronbacho alfa koeficientai: parama = 0,68, kišimasis = 0,71, išitraukimo trūkumas = 0,84.

Kiekybinei analizei buvo pasitelkti statistiniai tyrimo duomenų apdorojimo metodai – aprašomoji analizė (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), ryšiams tarp tėvų dalyvavimo ir moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo nustatyti buvo naudojamas Spearmano rho koreliacijos koeficientas, skirtumams tarp grupių nustatyti buvo taikomas Mann-Whitney U testas, pasirinktas reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$. Naudotas SPSS (angl. *Statistical Package for Social Science*) programinės versijos 17 variantas.

Tyrimo imtis. Buvo nagrinėjami 2013 metais Vilniaus ir Trakų miestų vidurinių mokyklų 11-12 klasių moksleivių apklausos duomenys. Tyrime dalyvavo 245 tiriamieji, tačiau, nagrinėjant rezultatus, nebuvo įtraukta 40 neteisingai užpildytų anketų. Taigi tyrimo metu buvo naudojami 205 moksleivių (140 merginos ir 65 vaikinai) duomenys. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 16 iki 19 metų ($M = 17$, $SD = 0,8$). Merginų amžiaus vidurkis buvo 17,03 ($SD = 0,82$), vaikinų amžiaus vidurkis – 16,98 ($SD = 0,79$).

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliktas 2013 metų gegužės mėnesį. Jame dalyvavo Vilniaus miesto gimnazijos ($N = 158$) ir Vilniaus rajono mokyklos ($N = 47$) 11-12 klasių moksleiviai. Prieš pildant klausimyną mokiniai buvo supažindinami su tyrimo tikslu ir gautų duomenų panaudojimu. Tiriamieji galėjo atsakyti dalyvauti tyrime. Moksleivių apklausa buvo atlikta klasės valandėlių metu jiems įprastoje aplinkoje, dalyvaujant klasės auklėtojoms.

Tyrimo etika. Prieš atliekant tyrimą buvo gauti gimnazijos ir mokyklos vadovų leidimai atlikti tyrimą mokiniams įprastoje aplinkoje. Taip pat buvo gauti tyrime dalyvavusių moksleivių ir jų tėvų sutikimai.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

1. Moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo skirtumai apsisprendusių ir neapsisprendusių dėl profesijos moksleivių grupėse

Demografinėje apklausos dalyje moksleiviai turėjo pažymėti atsakymą į klausimą, ar jie yra jau apsisprendę dėl savo profesijos. Remiantis gautais atsakymais respondentai buvo skirstyti į dvi grupes: apsisprendę dėl profesijos ir neapsisprendę dėl profesijos moksleiviai.

Lyginant apsisprendusių ir neapsisprendusių dėl profesijos moksleivių grupes, į Mann-Whitney U testo statistinę imtį nebuvo įtraukti tie moksleiviai, kurie savęs nepriskyrė nei vienai iš šių grupių. Dėl šios priežasties skirtumams tarp grupių nustatyti buvo skaičiuojami 183 moksleivių imties rezultatai.

1 lentelėje pateikti testo rezultatai parodė, kad buvo nustatyti statistškai reikšmingi profesinio sprendimo saviveiksmingumo vidurkių skirtumai ($p < 0,05$). Tai patvirtino šio tyrimo metu keltą prielaidą, kad apsisprendę dėl profesijos moksleiviai pasižymi aukštesniu profesinio sprendimo saviveiksmingumu nei neapsisprendę.

1 lentelė. Moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo skirtumai apsisprendusių ir neapsisprendusių dėl profesijos moksleivių grupėse

Table 1. Career decision self-efficacy in the groups of on the profession determined final year students and students not determined on the profession

	Profesinis apsisprendimas	N	Rangų vidurkis	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Profesinio sprendimo saviveiksmingumas	Apsisprendę dėl profesijos moksleiviai	96	109,40	10502,50	2505,50	-4,6	0,001***
	Neapsisprendę dėl profesijos moksleiviai	87	72,80	6333,50			

*** $p < 0,001$, N = 183

Taigi, moksleiviai, kurie yra apsisprendę dėl profesijos, pasižymi aukštesniu profesinio sprendimo saviveiksmingumu lyginant su neapsisprendusiais moksleiviais. Tai leidžia manyti, kad moksleiviai, gerai vertinantys savo kompetencijas su profesiniu pasirinkimu susijusiose užduotyse, rečiau išgyvena neapsisprendimo būseną. Šie rezultatai sutampa su kitų autorių tyrimų rezultatais (Betz, Vuyten, 1997; Taylor, Betz, 1983; Luzzo, 1993; Garcia ir kt., 2010), atskleidusiais, jog profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas patikimai prognozuoja profesinį apsisprendimą.

2. Moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo ir suvokiamo tėvų dalyvavimo priimant profesinį sprendimą sąsajos

Siekiant atlikti sąsajų tarp moksleivių suvokiamo tėvų dalyvavimo ir profesinio apsisprendimo priėmimo saviveiksmingumo buvo taikomas Spearmano rho koreliacijos koeficientas. Rezultatai keltas prielaidas patvirtino tik iš dalies (2 lentelėje).

2 lentelė. Profesinio sprendimo saviveiksmingumo ir tėvų dalyvavimo sąsajos
 Table 2. The relationship between students' career decision self-efficacy and parental involvement

Profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo skalės	Tėvų dalyvavimas vaikams renkantis profesiją					
	Parama		Kišimasis		Įsitraukimo trūkumas	
	rho	p	rho	p	rho	p
Informacijos rinkimas	0,406**	0,001	0,194**	0,005	-0,214**	0,002
Planavimas	0,361**	0,001	0,178*	0,011	-0,159*	0,023
Savęs vertinimas	0,376**	0,001	0,184**	0,008	-0,118	0,091
Problemų sprendimas	0,331**	0,001	0,126	0,073	-0,098	0,161
Tikslų nustatymas	0,358**	0,001	0,222**	0,001	-0,037	0,597
Bendras saviveiksmingumas	0,428**	0,001	0,206**	0,003	-0,138*	0,049

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, $N = 205$

Remiantis 2 lentelės duomenimis galima teigti, kad yra statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp suvokiamos tėvų paramos ir moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo ($\rho = 0,428$; $p < 0,01$). Taip pat nustatyta, kad yra statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp suvokiamo tėvų kišimosi ir moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo ($\rho = 0,206$; $p < 0,01$). Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog tėvų dalyvavimo trūkumas yra statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su moksleivių profesinio sprendimo saviveiksmingumu ($\rho = -0,138$; $p < 0,05$).

Gauti rezultatai atskleidė, kad moksleivių suvokiama tėvų parama teigiamai koreliavo su visomis profesinio apsisprendimo saviveiksmingumo subskalėmis (žr. 2 lentelę). Šio tyrimo duomenys patvirtina ankstesnių tyrimų rezultatus (Dietrich, Kracke, 2009; Hartung ir kt., 2005; Garcia ir kt., 2011; McWhirter ir kt., 2007; Constantine ir kt., 2005), kurie rodo konstruktyvaus tėvų dalyvavimo naudą vaikams priimant profesinį sprendimą. Šio tyrimo rezultatai atskleidė, jog vaikai, patiriantys tėvų paramą, palankiai vertino savo kompetencijas visose profesinio sprendimo priėmimo kategorijose.

Suvokiamas tėvų kišimasis teigiamai koreliavo su keturiomis iš penkių profesinio pasirinkimo saviveiksmingumo skalėmis, tačiau nebuvo nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys tarp suvokiamo tėvų kišimosi ir problemų sprendimo kompetencijos (žr. 2 lentelę). Įdomu tai, jog šiame darbe nepasitvirtino prielaida, jog tėvų kišimasis į vaikų profesijos pasirinkimą neigiamai siejasi su moksleivių profesinio sprendimo saviveiksmingumu. Tai prieštarauja ankstesnių tyrimų (Dietrich, Kracke, 2009; Dietrich, 2011) rezultatams bei teorinėms prielaidoms (Blustein, 1989), teigiančioms, jog tėvų kišimasis neigiamai veikia vaikų profesinę raidą. Kita vertus, galbūt tėvų kišimasis, derinamas su kartu teikiama parama, gali motyvuoti vaikus įsitraukti į profesinio sprendimo priėmimą.

Nors šiame tyrime suvokiamo tėvų įsitraukimo trūkumas neigiamai koreliavo su informacijos rinkimo ir planavimo kategorijomis, tačiau nebuvo nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp suvokiamo tėvų įsitraukimo trūkumo ir savęs vertinimo, problemų sprendimų ir tikslų

nustatymo kompetencijų. Šio tyrimo duomenys papildė Dietricho ir Kracke (2009) atlikto tyrimo rezultatus, kuriame nustatyta, kad tėvų neįsitraukimas į vaiko profesijos pasirinkimą siejasi su didesniais sunkumais renkantis profesiją bei neigiamai siejasi su karjeros tyrinėjimu.

3. Merginų ir vaikinų suvokiamo tėvų dalyvavimo priimant profesinį sprendimą skirtumai

Siekiant patikrinti šio darbo trečią keliamą klausimą, buvo atlikta suvokiamo tėvų dalyvavimo subskalių įverčių palyginamoji analizė taikant Mann-Whitney U testą dviem nepriklausomoms imtims palyginti (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Merginų ir vaikinų suvokiamo tėvų dalyvavimo priimant profesinį sprendimą skirtumai

Table 3. Perceived parental involvement in choosing a profession in groups of schoolgirls and schoolboys

Tėvų dalyvavimo pobūdis	Lytis	Rangų vidurkis	Mann-Whitney U	Z	p
Parama	M	112,88	3908	-1,62	0,104
	V	98,41			
Kišimasis	M	91,75	3818,5	-1,85	0,064
	V	108,23			
Įsitraukimo trūkumas	M	89,46	3670	-2.23	0,026*
	V	109,29			

* $p < 0,05$, M – merginos, V – vaikinai

Gauti rezultatai parodė, kad merginų ir vaikinų suvokiamos tėvų paramos bei kišimosi vidurkiai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$). Tačiau gauti rezultatai atskleidė, jog vaikinų ir merginų suvokiamo tėvų įsitraukimo trūkumo vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Taigi, vaikinai suvokia didesnę tėvų neįsitraukimą į jų profesijos pasirinkimą nei merginos.

Šio grupių palyginimo rezultatai prieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams, teigiantiems, jog tėvai linkę suteikti daugiau paramos mergaitėms ir labiau kontroliuoti berniukų profesijos pasirinkimą (Dietrich, Kracke, 2009; Dietrich, 2011). Tačiau tyrimo rezultatai patvirtino, kad apskritai tėvai linkę labiau neįsitraukti į berniukų profesijos pasirinkimą nei į mergaičių. Tai sutampa su Dietricho ir Kracke (2009) studijos duomenimis. Manoma, kad mergaitės su tėvais apskritai palaiko glaudesnius tarpasmeninius santykius, ypačingai su mamomis (Dietrich, Kracke, 2009). Be to, mergaitės linkusios dalintis savo išgyvenimais su artimaisiais ir dažniau siekia patarimo ar pagalbos iš tėvų (Goede, Branje, Meeus, 2008). Dėl šių mergaičių tarpasmeninių santykių charakteristikų jų tėvams gali būti paprasčiau natūraliai įsitraukti į profesinio sprendimo priėmimą.

Išvados

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad moksleivių, apsisprendusių dėl profesijos, lyginant su neapsisprendusiais, profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas yra didesnis, o didėjant moksleivių suvokiamai tėvų paramai ir kišimuisi didėja baigiamųjų klasių moksleivių profesinio apsisprendimo saviveiksmingumas. Tėvai konstruktyviai dalyvaudami vaiko profesijos pasirinkimo procese suteikia jam grįžtamąjį ryšį, kuris yra būtinas vystant gebėjimą adekvačiai save vertinti. Taip pat tėvų dalyvavimas skatina vaikus aktyviai domėtis karjeros galimybėmis. Galima kelti prielaidą, kad tėvų kontrolė, kišimasis į vaiko profesijos pasirinkimą gali skatinti vaiką inicijuoti veiksmus, susijusius su profesijos pasirinkimu. Tuo tarpu tie vaikai, kurie suvokia, kad jų tėvai nedalyvauja jiems renkantis profesiją, gali stokoti pasitikėjimo, t. y. gali jaustis mažiau saviveiksmingi įveikti su profesijos pasirinkimu susijusias užduotis. Tyrimo metu taip pat buvo nustatyta, kad merginos ir vaikinai skirtingai suvokia tėvų dalyvavimą jiems apsisprendžiant dėl profesijos. Vaikinai suvokia tėvus kaip mažiau įsitraukiančius jiems renkantis profesiją nei merginos.

Literatūra

- Betz, N. E.; Hackett, G. Career Self-Efficacy Theory: Back to the Future. *Journal of Career Assessment*. 2006, 14(1): 3-11. doi:10.1177/1069072705281347.
- Betz, N.; Klein, K. Relationships among measures of career self-efficacy, generalized self-efficacy, and global self-esteem. *Journal of Career Assessment*. 1996, 4: 285-298.
- Blustein, D. L. The Role of Goal Instability and Career Self-Efficacy in the Career Exploration Process. *Journal of Vocational Behavior*. 1989, 35(2): 194-203. doi: 10.1016/0001-8791(89)90040-7.
- Chope, R. Qualitatively assessing family influence in career decision making. *Journal of assessment*. 2005, 13(4): 395-414. doi: 10.1177/1069072705277913.
- Constantine, M. G.; Wallace, B. C.; Kindaichi, M. M. Examining Contextual Factors in the Career Decision Status of African American Adolescents. *Journal of Career Assessment*. 2005, 13(3): 307-319. doi: 10.1177/1069072705274960.
- Creed, P. A.; Prideaux, L. A. Career maturity, career decision-making self-efficacy and career in decision: A review of the accrued evidence, *Australian Journal of Career Development*. 2001, 10 (3), 7-12. doi: 10.1177/103841620101000303.
- Dahling, J.; Thompson, M. Contextual support and barriers to academic choices: a policy-capturing analysis. *Journal of vocational behavior*. 2010, 77(3): 374-382. doi: 10.1016/j.jvb.2010.07.007.
- Dietrich, J.; Kracke, B. Career-specific parental behaviors in adolescents development. *Journal of vocational development*. 2009, 75(2): 109-119. doi: 10.1016/j.jvb.2009.03.005.
- Dietrich, J.; Kracke, B.; Nurmi, J. E. Parents role in adolescents decision on a college major: a weekly diary study. *Journal of vocational behavior*. 2011, 79(1): 134-144. doi: 10.1016/j.jvb.2010.12.003.
- Garcia, M. J. R. P.; Restubog, L. S.; Florentino, A. R. The mediating roles of career self-efficacy and career decidedness in the relationships between contextual support and persistence. *Journal of vocational behavior*. 2010, 77(2): 186-195. doi: 10.1016/j.jvb.2010.06.005.
- Garcia, P. R. J. M.; Restubog, S. L. D.; Toledano, L. S.; Tolentino, L. R.; Rafferty, A. E. Differential Moderating Effects of Student and Parent-Rated Support in the Relationship Between Learning Goal Orientation and Career Decision-Making Self-Efficacy. *Journal of*

- Career Assessment*. 2011, 20(1): 22-33. doi: 10.1177/1069072711417162.
- Goede, de I. H. A.; Branje, S. J. T.; Meeus, W. H. J. Linkages Over Time Between Adolescents' Relationships with Parents and Friends. *Journal of Youth and Adolescence*. 2008, 38(10): 1304-1315. doi: 10.1007/s10964-009-9403-2.
- Guay, F.; Ratelle, C. F.; Senécal, C.; Larose, S.; Deschênes, A. Distinguishing Developmental From Chronic Career Indecision: Self-Efficacy, Autonomy, and Social Support. *Journal of Career Assessment*. 2006, 14(2):235-251. doi: 10.1177/1069072705283975.
- Hartung, P. J.; Porfeli, E. J.; Vondracek, F. W. Child vocational development: a review and reconsideration. *Journal of Vocational Behavior*. 2005, 66(3): 385-419. doi: 10.1016/j.jvb.2004.05.006.
- Young, A. M.; Perrewé, P. L. What Did You Expect? An Examination of Career-Related Support and Social Support Among Mentors and Protégés. *Journal of Management*. 2000, 26(4): 611-632. doi: 10.1177/014920630002600402.
- Keller, B. K.; Whiston, C. S. The role of parental influences on young adolescents career development. *Journal of career assessment*. 2008, 16(2):198-217. doi: 10.1177/1069072707313206.
- Kracke, B. The role of personality, parents and peers in adolescents' career exploration. *Journal of Adolescence*. 2002, 25: 19-30. doi: 10.1006/jado.2001.0446.
- Kristjánsson, Á. L.; Sigfúsdóttir, I. D. The Role of Parental Support, Parental Monitoring, and Time Spent With Parents in Adolescent Academic Achievement in Iceland: A Structural Model of Gender Differences. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 2009, 53(2): 481-496. doi: 10.1080/00313830903180786.
- Legewie, J.; DiPrete, T. A. School Cotext and the Gender Gap in Educational Achievement. *American Sociological Review*. 2012, 77(3): 463-485. doi: 10.1177/0003122412440802.
- Lent, R. W.; Hackett, G.; Brown, S. D. A social cognitive view of school-to-work transition, *The career development quarterly*. 1999, 47: 297-311. doi: 10.1002/j.2161-0045.1999.tb00739.
- Lim, V. K. G.; Loo, G. L. Effects of parental job in security and parenting behaviors on youth's self-efficacy and work attitudes. *Journal of Vocational Behavior*. 2003, 63: 86-98. doi: 10.1016/S0001-8791(02)00020-9.
- Lopez, F.; Andrews, S. Career in decision: family systems perspective. *Journal of Counseling and Development*. 1987, 65: 304-307. doi: 10.1002/j.1556-6676.1987.tb01291.x.
- McWhirter, E. H.; Torres, D. M.; Salgado, S.; Valdez, M. Perceived Barriers and Postsecondary Plans in Mexican American and White Adolescents. *Journal of Career Assessment*. 2007, 15(1): 119-138. doi: 10.1177/1069072706294537.
- Mortimer, J. T.; Zimmer-Gembeck, M. J. The Process of Occupational Decision Making: Patterns during the Transition to Adulthood. *Journal of Vocational Behavior*. 2002, 61(3): 439-465. doi: 10.1006/jvbe.2002.1885.
- Nota, L.; Ferrari, L.; Solberg, H. S.V.; Soresi, S. Career search self-efficacy, family support and career in decision with Italian youth. *Journal of career assessment*. 2007, 15(2): 181-193. doi: 10.1177/1069072706298019.
- Paa, H. K.; McWhirter, E. H. Perceived influences on highschool students current career expectation. *Career development quarterly*. 2000, 49(1): 29-44. doi: 10.1002/j.2161-0045.2000.tb00749.x.
- Palos, R.; Drobot, L. The impact of family influence on the career choice of adolescents. *Procedia social and behavioral sciences*. 2010, 2(2): 3407-3411. doi: 10.1016/j.sbspro.2010.03.524.
- Philips, S. D.; Blustein, D. L.; Jobin-Davis, K.; Finkelberg, S. Preparation for the School-to-Work Transition: The Views of High School Students. *Journal of Vocational Behavior*. 2002, 61(2): 202-216. doi:10.1006/jvbe.2001.1853.
- Pociūtė, B.; Isiūnaitė, V. Profesijos pasirinkimo problemos ir asmenybės savybės. *Psichologija*. 2011: 78-91.

- Taylor, K. M.; Betz, N. E. Applications of self-efficacy theory to the understanding and treatment of career in decision. *Journal of Vocational Behavior*. 1983, 22(1): 63-81. doi: 10.1016/0001-791(83)90006-4.
- Tynkkynen, L.; Nurmi, J. E.; Salmela-Aro, K. Career Goal-Related Social Ties during Two Educational Transitions: Antecedents and Consequences. *Journal of Vocational Behavior*. 2010, 76(3): 448-457. doi: 10.1016/j.jvb.2009.12.001.
- Urbanavičiūtė, I. *The internal and external factors of vocational path choice: summary of the doctoral dissertation*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
- Uzdila, J. V.; Zujienė, N. Pradinio ugdymo pakopos mokinio profesiniai lūkesčiai. *Socialinis ugdymas*. 2007, 3(14): 40-50.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL INVOLVEMENT AND STUDENTS' CAREER DECISION SELF-EFFICACY

Emilija Pečiulytė
Dr. Laura Ustinavičiūtė
Dr. Natalija Norvilė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The paper examines the career decision's self-efficacy of final year students and analyses the relationship between students' career decision self-efficacy and parental involvement during career decision-making. The importance of cognitive factors in deciding on the profession is sufficiently widely analysed in the modern psychological literature on career topics, but links between external factors, such as parental support, interference, or non-involvement, and career decision's self-efficacy analysis are inadequate. The aim of this study is to investigate the relationship between parental involvement during career decision-making and students' career decision self-efficacy. The study sought to find the relationship between three parental involvement facets – support, interference, lack of engagement – and students' career decision self-efficacy.

In order to achieve the aim of this work, the following questions were formulated: whether career decision's self-efficacy is higher on the profession determined students compared to students not determined on the profession; whether increasing support of parents when deciding on the profession will increase career decision's self-efficacy of school leavers; whether increasing parental interference and non-involvement while choosing a career in children's career decision self-efficacy of school leavers will decline; whether perceived parental involvement in choosing a profession is different compared to schoolgirls and schoolboys.

205 students of 11-12 grades from Vilnius and Trakai secondary schools participated in the main research (mean age – 17, SD = 0.8). The assessment was based on two questionnaires: Career-Specific Parental Behaviours (Dietrich, Kracke, 2009) and Career Decision Self-efficacy Short-Form Scale (Betz, Klein, 1996).

The results indicated that parental support and interference were positively related to career decision's self-efficacy, while lack of engagement was negatively associated with career

decision's self-efficacy. As well as this, it was found that students, who have made their final career choice, scored higher on Career Decision Self-efficacy. There were no gender differences between parental support and interference; however, it was found that boys tend to receive less parental involvement in their career decision-making compared to girls.

Keywords: *career decision self-efficacy, parental involvement, support, interference, lack of engagement.*

Laura Ustinavičiūtė, socialinių mokslų (psichologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto Psichologijos instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kognityvinė psichologija, karjeros psichologija, teisės psichologija, pakartotinio nusikalstamumo rizikos įvertinimas.

Laura Ustinavičiūtė, Doctor of Social Sciences (Psychology), Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technologies, Institute of Psychology, lecturer. Research areas: cognitive psychology, career psychology, legal psychology, assessment of risk of recidivism.

Natalija Norvilė, socialinių mokslų (psichologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto Psichologijos instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: pozityvioji psichologija, verslo psichologija, nedarbas, žmoniškųjų išteklių vadyba, personalo atrankos metodai, reklamos psichologija.

Natalija Norvilė, Doctor of Social Sciences (Psychology), Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technologies, Institute of Psychology, lecturer. Research areas: positive psychology, business psychology, human resources management, personnel selection, advertising psychology.

Emilija Pečiulytė, psichologė, Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto Psichologijos institutas. Mokslinių tyrimų kryptis: karjeros psichologija.

Emilija Pečiulytė, psychologist, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technologies, Institute of Psychology. Research areas: career psychology.